

УДК 94 (100) "1939/1945" : 32.019.5

DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2026.4.465>

Vadym Yashyn*

THE SPECIAL DEPARTMENT 'VINETA' OF THE REICH MINISTRY OF PROPAGANDA: AN INSTITUTIONAL HISTORY (1941-1945)

Abstract: The article examines the establishment, development, and transformation of the Special Department 'Vineta', a specialized unit of the Reich Ministry of Public Enlightenment and Propaganda, which operated in 1941-1945 as one of the key instruments for implementing the Nazi German propaganda policy toward the East.

The aim of the study is to provide a comprehensive reconstruction of the institutional history of 'Vineta', determine its place within the system of state institutions of the Reich, and analyze changes in its organizational structure, personnel, financing, main areas of activity, and functional purpose amid military and political transformations.

The source base consists of documents from the Bundesarchiv and materials of the Reich Ministry of Public Enlightenment and Propaganda, including personnel and financial records of 'Vineta'. This made it possible to trace the establishment and organizational formation of the Special Department, its integration into the Reich's propaganda apparatus, the expansion of its structure and administrative functions, changes in its functional purpose, and its transformation into a multifunctional institution.

The scholarly novelty of the study lies in the comprehensive reconstruction of the institutional history of 'Vineta' and the clarification of the main stages of its development. It is established that the formal organization of the department as a private association (Verein) did not correspond to its actual status as a structural component of the Reich Propaganda Ministry. The study clarifies the role of Eberhard Taubert in the organizational formation, staffing, and coordination of the Special Department, as well as the specific features of its personnel policy and financing. For the first time, the nature of operational control exercised by the Gestapo, SD, RSHA, and Abwehr is examined in detail. It is shown that the organizational structure of 'Vineta' changed in accordance with the scale of its propaganda tasks and the military situation.

It is demonstrated that throughout its existence 'Vineta' evolved from a narrowly specialized translation unit into a multifunctional organizational structure combining information and propaganda, publishing, cultural, personnel, administrative, and partly political functions. During the final stage of the war, its activities increasingly shifted toward coordinating propaganda and organizational support for anti-communist political and military formations. It is concluded that the institutional evolution of 'Vineta' was directly dependent on changes in the military and political situation and the Reich's policy toward the East, while its history reflects the broader transformation of Nazi propaganda toward the East, from providing information support for military expansion to attempts to organize political opposition to communist forces amid Germany's military defeat. The findings deepen understanding of the institutional mechanisms underlying Nazi occupation policy and information influence during the Second World War.

Keywords: Special Department 'Vineta', institutional history, institutional evolution, Nazi propaganda, Eberhard Taubert, Second World War

* Yashyn Vadym – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Department of History, Kryvyi Rih State Pedagogical University (Kryvyi Rih, Ukraine); ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9176-9207>;
e-mail: vadimyash@gmail.com

Вадим Яшин*

СПЕЦІАЛЬНИЙ ВІДДІЛ «ВІНЕТА» РАЙХСМІНІСТЕРСТВА ПРОПАГАНДИ: ІНСТИТУЦІЙНА ІСТОРІЯ (1941–1945)

Анотація: У статті досліджено становлення, розвиток і трансформацію спецвідділу «Вінети» – спеціалізованого підрозділу Міністерства народної освіти і пропаганди Третього Райху, що діяв у 1941–1945 рр. як один із ключових інструментів реалізації східної пропагандистської політики нацистської Німеччини.

Метою дослідження є комплексна реконструкція інституційної історії «Вінети», визначення її місця у системі державних інституцій Райху й аналіз змін організаційної структури, кадрового складу, фінансування, основних напрямів діяльності та функціонального призначення в умовах воєнно-політичних трансформацій.

Джерельну базу становлять документи Бундесархіву, матеріали Міністерства народної освіти і пропаганди Райху, зокрема кадрово та фінансова документація «Вінети». Це дало змогу простежити процес створення й організаційного оформлення спецвідділу, його інтеграцію у пропагандистський апарат Райху, розширення структури й управлінських функцій, зміну функціонального призначення та перетворення на багатофункціональну інституцію.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексній реконструкції інституційної історії «Вінети» та уточненні основних етапів її розвитку. Встановлено, що формальне оформлення відділу як приватного товариства (Verein) не відповідало його фактичному статусу структурного компонента Міністерства пропаганди Райху. Уточнено роль Ебергарда Тауберта в організаційному становленні, кадровому забезпеченні та координації діяльності спецвідділу, особливості кадрової політики та фінансування. Уперше деталізовано характер оперативного контролю з боку гестапо, СД, RSHA та Абверу. Показано, що організаційна структура «Вінети» змінювалася відповідно до масштабів пропагандистських завдань і воєнної ситуації.

Доведено, що упродовж свого існування «Вінета» пройшла шлях від вузькоспеціалізованого перекладацького підрозділу до багатофункціональної організаційної структури, яка поєднувала інформаційно-пропагандистські, видавничі, культурні, кадрові, адміністративні та частково політичні функції. На завершальному етапі війни її діяльність дедалі більше переорієнтовувалася на координацію пропагандистської й організаційної підтримки антикомуністичних політичних і військових формувань. Зроблено висновок, що інституційна еволюція «Вінети» безпосередньо залежала від змін воєнно-політичної ситуації та східної політики Третього Райху, а її історія відображає ширшу трансформацію нацистської східної пропаганди, від інформаційного забезпечення військової експансії до спроб організації політичної протидії комуністичним силам в умовах воєнної поразки Німеччини. Результати дослідження поглиблюють розуміння інституційних механізмів функціонування нацистської окупаційної політики та інформаційного впливу в роки Другої світової війни.

Ключові слова: спецвідділ «Вінета», інституційна історія, інституційна еволюція, нацистська пропаганда, Ебергард Тауберт, Друга світова війна

* Яшин Вадим Олександрович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії, Криворізький державний педагогічний університет (Кривий Ріг, Україна); ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9176-9207>;
e-mail: vadimyash@gmail.com

Вступ. Сучасна історична наука накопичила значний масив праць з історії пропаганди Третього Райху. Водночас, внутрішня організація окремих пропагандистських установ, їхній інституційно-організаційний розвиток, кадрове та фінансове забезпечення і взаємодія з іншими державними органами залишаються помітно менш дослідженими. Інституційна історія таких структур дає змогу простежити практичну реалізацію окупаційної політики, співвідношення формальних повноважень і реальних функцій, взаємодію органів нацистської держави та розкрити механізми формування й реалізації пропаганди.

Однією з таких, маловідомих і певним чином утаємничених, структур був Спеціальний відділ «Вінета» Східного відділу Міністерства народної просвіти і пропаганди Райху, створений для реалізації інформаційної політики на окупованих «східних територіях». Упродовж 1941–1945 рр. він пройшов складну організаційну еволюцію, перетворившись на багатofункціональну структуру, що поєднувала пропагандистські, видавничі, культурні, кадрові, адміністративні та політичні функції й взаємодіяла з іншими органами державної влади та безпеки Райху. Незважаючи на появу окремих досліджень, інституційний розвиток, структура управління, кадрова політика, фінансове забезпечення та місце «Вінети» у системі східної пропаганди Третього Райху досі не стали предметом комплексного історичного дослідження, що й визначає актуальність цієї статті.

Метою статті є реконструкція інституційної історії та організаційно-функціональної еволюції спецвідділу «Вінета» від моменту створення влітку 1941 р. до припинення діяльності навесні 1945 р. Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких завдань: проаналізувати місце «Вінети» у структурі Імперського Міністерства народної просвіти та пропаганди; простежити зміни організаційної побудови спецвідділу, кадрового складу та функцій; дослідити особливості фінансування й матеріального забезпечення діяльності спецвідділу; з'ясувати вплив змін східної політики Райху на функціонування установи; охарактеризувати процеси реорганізації та інституційної трансформації «Вінети» у 1944–1945 рр.; простежити обставини припинення її діяльності.

Огляд літератури та джерел. Історіографія спецвідділу залишається настільки обмеженою, що навіть про її існування можна говорити із застереженнями. У післявоєнний час дослідження ускладнювалися як утаємниченістю самої структури, так і обмеженим доступом до архівних матеріалів. Через це «Вінета» залишалася майже невідомою; ймовірно, перша відкрита згадка про неї датується 1950 роком¹, але після того маємо чверть століття, а потім, після короткого промінчика (див. нижче), ще чверть століття історіографічної темряви.

До історії спецвідділу в середині 1970-х років звертався американський історик Й. Байєрд² (в оригінальному написанні Y.W. Baird; автентична українська транскрипція ускладнена), який опублікував у французькому «Журналі історії Другої світової війни» («Revue d'histoire de La Deuxième Guerre Mondiale») (1974) два матеріали, в яких окреслено загальні напрями діяльності відділу та подав на той час маловідому інформацію про діяльність Е. Тауберта, ідейного натхненника та куратора відділу в 1930–1940-х рр.³

¹ Двинов Б. Власовское движение в свете документов. Нью Йорк, 1950. 121 с.

² Yay Warren Baird; зустрічається також написання Jay W. Baird; у 1974 році – професор історії Університету Майямі.

³ Baird Yay W. L'expert en bolchevisme du dr. Goebbels. *Revue d'histoire de La Deuxième Guerre Mondiale*. 1974.

Ймовірно, найбільш ґрунтовною працею з цієї проблематики залишається монографія авторства німецького дослідника Вернера Краузе «Вінета: найвтаємниченіша служба Третього Райху»⁴, в якій здійснено спробу комплексної реконструкції історії підрозділу. Дивно, але не вдалося знайти бодай яких свідчень академічної діяльності цього дослідника, хоча у німецькому видавництві «Adora» вийшло, щонайменше, три його книги з історії пропаганди.

В українській історіографії проблематика представлена історико-правовими дослідженнями (К. Долгорученко), зосередженими на функціонуванні пропагандистського апарату на території Райхскомісаріату «Україна», історико-біографічними працями (В. Яшин), де досліджується кадровий склад «Вінети». Здебільшого ж у вітчизняній історіографії тема висвітлена переважно як дотичний об'єкт у працях з історії пропаганди (О. Салата⁵, О. Яшан⁶). На жаль, комплексного дослідження організаційної еволюції, структури управління, кадрової політики, фінансового забезпечення й адміністративного функціонування спецвідділу «Вінета» існуюча історіографія фактично не містить. Якщо до цього, доволі бідного, історіографічного поля застосувати класифікацію, то можна виокремити два рівні: поодинокі публікації описового характеру, де «Вінета» фігурує як допоміжний сюжет і новітні спроби реконструкції діяльності відділу, які тільки формують окремий напрям досліджень.

Джерельну основу статті становлять, насамперед, документи Райхсміністерства народної просвіти і пропаганди, матеріали спецвідділу «Вінета», що зберігаються у фондах Бундесархіву (Bundesarchiv, Berlin) і лише деякий час тому стали доступними для широкого кола дослідників. Цінність для цього дослідження мають: службове листування, фінансова та кадрова документація, різнопланові документи останнього періоду існування «Вінети», які дають змогу реконструювати її організаційний розвиток, особливості функціонування та трансформацію в умовах воєнної поразки Третього Райху.

Організаційне оформлення «Вінети». Створення спецвідділу «Вінета» не було одноразовим адміністративним рішенням, а являло собою поступовий процес організаційного оформлення, який тривав майже півтора року. Формально відділ був створений у червні 1941 р., буквально напередодні німецько-совєтської війни, фактично як структурний підрозділ Східного відділу Райхміністерства народної освіти та пропаганди (RMVP). Офіційне оформлення Спеціального відділу Вінета відбулося роком пізніше, у липні 1942 р. Організацію зареєстрували як «Verein» (приватне товариство), хоча її діяльність повністю фінансувалася через Східний відділ Міністерства пропаганди, тобто коштом державного бюджету Райху. Така схема фінансування недвозначно свідчила про справжнього власника та функціональне призначення установи⁷.

Vol. 24 (96). P. 13–18. URL: <http://www.jstor.org/stable/25728633>; L'appareil Antisoviétique Du Ministère Allemand de La Propagande. *Revue d'histoire de La Deuxième Guerre Mondiale*. 1974. Vol. 24, No. 96. P. 19–36. URL: <http://www.jstor.org/stable/25728634>

⁴ Krause W.H. Vineta: die geheimste Dienststelle des Dritten Reiches. Naunhof: Adoria, 2017. 317 s.

⁵ Салата О. Формування німецького інформаційного простору в Рейхскомісаріаті України та в зоні військової адміністрації (червень 1941 – 1944 рр.). Донецьк, 2009. 357 с.

⁶ Яшан О. Основні завдання нацистської пропаганди щодо деморалізації українського цивільного населення. *Часопис української історії*. 2011. Вип. 19. С. 41–44.

⁷ Bundesarchiv (BArch), Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda (RMVP). R 55/1296, Vineta Propagandadienst Ostraum e. V., 1942–1945, Berlin, 1943, Bl. 145.

Обрання такої організаційно-правової форми мало, щонайменше, дві причини. По-перше, статус приватного товариства забезпечував низку практичних переваг, зокрема можливість залучати приватні кредити, укладати договори та гнучкіше здійснювати господарську діяльність. По-друге, така юридична конструкція виконувала функцію своєрідного прикриття. Як пояснював очільник Східного відділу Райхміністра народної освіти і пропаганди, радник міністерства та безпосередній куратор «Вінети» доктор Ебергард Тауберт, «ми обрали форму товариства (Vereinsform), оскільки представники вісімнадцяти різних народів не повинні вважатися співробітниками офіційної німецької державної установи. Отже, йдеться про певне маскування; характер державної служби має лише внутрішній характер»⁸. Е. Тауберт наголошував, що «організація «Вінета» не має оголошуватися офіційно підпорядкованою Міністерству пропаганди. Вона складається переважно з іноземців, які представляють різні східні народи, і тому не може розглядатися як внутрішня установа Райху»⁹.

Таким чином, формально незалежний статус організації мав приховати її реальну належність до державного пропагандистського апарату та полегшити залучення до співпраці представників окупованих народів. Водночас ця «таємниця» залишалася доволі умовною. Вже в установчому розпорядженні Ебергард Тауберт уповноважив «Вінету» репрезентувати себе у взаєминах з державними установами та приватними особами без зайвого інституційного приховування, але як «спеціальну службу Міністерства народної просвіти і пропаганди»¹⁰.

Відповідно до § 2 Статуту, «Вінета» мала здійснювати та підтримувати пропагандистські заходи на «Східних територіях» за дорученням Райхсміністра народної просвіти і пропаганди¹¹. Водночас, керівництво міністерства розглядало будь які прояви організаційної самостійності як небажані. Тауберт намагався не допустити «відпливання» «Вінети» у самостійний напрям, підкреслюючи її фактичну, постійну та безумовну підпорядкованість міністерству¹².

Організаційне оформлення спецвідділу тривало значно довше, ніж передбачалося первісними планами. На початковому етапі, відповідно до концепції «бліцкригу», на майбутній спецвідділ покладалися переважно утилітарні завдання. Передбачалося, що війська, перетинаючи советський кордон, будуть забезпечені необхідними пропагандистськими матеріалами: плакатами, листівками, грамофонними платівками для трансляції через гучномовці, кінофільмами з російським озвученням тощо й «одразу почати радіопередачі російською, українською (...) рівно як і мовами кавказьких і тюркських народів»¹³.

Крах концепції «бліцкригу» зумовив перегляд завдань спецвідділу та загальної концепції його діяльності. Одночасно тривало й організаційне оформлення «Вінети»: до її

⁸ Ibid. Bl. 317r / 317v.

⁹ Ibid. Bl. 280.

¹⁰ Ibid. Bl. 133.

¹¹ BAArch, Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda (RMVP). Einzelne Aktionen der Ostpropaganda, Planung und Organisatorisches. Bd. 7: 1943. Signatur R 55/1290. Bl. 567.

¹² BAArch, R 55/1296. Bl. 317r / 317v.

¹³ Обзор деятельности отдела работ д-ра Тауберта (Антибольшевизм) Рейхсминистериума пропаганды до 31.12.1944 г. Двинов Б. Власовское движение... С. 115.

Статуту неодноразово вносилися зміни, документ узгоджувався з бюджетним законодавством Райху, враховував судову практику та проходив перевірки Рахункової палати. Лише через півтора року після початку німецько-совєтської війни Ебергард Тауберт повідомив статс-секретаря Райхсміністерства народної просвіти і пропаганди Леопольда Гуттерера про завершення процесу створення організації. За його словами, «організація «Вінета», яку я свого часу створив у цілковитій таємниці і з максимальною швидкістю після початку війни проти Росії, мусила пережити чимало “дитячих хвороб”. Тепер цей перехідний стан подолано»¹⁴. Це влучно характеризувало стан інституційного становлення спецвідділу.

Остаточне закріплення нового статусу «Вінети» відбулося через два тижні після цього листа на нараді у статс-секретаря Гуттерера, де були зафіксовані результати інституційної трансформації організації¹⁵. Зокрема, було підтверджено її повне підпорядкування «Abteilung Ost» («Східному відділу») та фактичну інтеграцію до апарату Райхсміністерства народної просвіти і пропаганди.

Уже впродовж перших місяців існування організаційна структура «Вінети» неодноразово переглядалася, що відображало розширення її функцій і подальшу централізацію управління. «Вінета» швидко перестала бути допоміжною структурою та перетворилася на самостійний центр східної пропаганди. Про це свідчить швидка зміна та оптимізація її організаційної структури.

На початковому етапі «Вінета» складалася з дванадцяти груп: двох адміністративно-обслуговуючих і десяти функціональних. Останні охоплювали радіомовлення й активну пропаганду за національними напрямками, роботу з іноземними аудиторіями, військовополоненими та цивільними робітниками зі Сходу, перекладацьку діяльність, аналітично-розвідувальну роботу та підготовку візуальних пропагандистських матеріалів¹⁶. Така структура відображала швидке розширення завдань спецвідділу в перші роки війни. Але вже у 1943 р. дванадцять груп було реорганізовано у чотири, а влітку 1944 р. їхня кількість скоротилася до трьох, що свідчило про подальшу централізацію управління й адаптацію установи до умов воєнної кризи.

Таким чином, створення спецвідділу «Вінета» було тривалим процесом інституційного оформлення, зумовленим потребами реалізації східної пропаганди та змінами воєнно-політичної ситуації. Упродовж 1941-1944 рр. організаційна структура «Вінети» неодноразово трансформувалася, що засвідчувало як еволюцію функціонального призначення спецвідділу, так і посилення його ролі у системі Міністерства народної просвіти і пропаганди Райху.

Кадри «Вінети». Керівництво спецвідділом неодноразово змінювалося. За час існування «Вінети» її очолювали чотири керівники: Гайнріх Курц¹⁷, д-р Теодор фон Радлофф, д-р Ганс Гумпф і Герман Грайфе. Іноді керівництво носило колегіальний характер і формально функції директора могли одночасно виконувати дві особи, як це було у випадку Айсвальда та Радлоффа.

¹⁴ BAArch, R 55/1296. Bl. 317r / 317v.

¹⁵ Ibid. Bl. 312r / 312v.

¹⁶ Ibid. Bl. 135-136.

¹⁷ Варто зауважити, що дієвий засновник та перший директор «Вінети» Г. Курц до 1939 року був співробітником Абверу при німецькому консульстві у Львові. Звідси, а, також з часів його пізнішої пропагандистської діяльності у Кракові, вірогідно, слід починати пояснення походження кадрового складу «Вінети».

Кількість співробітників «Вінети» безпосередньо корелювалася з воєнною ситуацією та масштабом пропагандистських завдань на Сході. За внутрішніми звітами апарату східної пропаганди, у Берліні в структурі «Вінети» та Східного відділу працювало¹⁸: на 1 січня 1943 р.: 468 осіб (395 співробітників «Вінети» і 73 працівники Східного відділу, на 1 січня 1944 р.: 1 038 осіб (932 і 106 відповідно), а на 1 вересня 1944 р., після скорочень, 324 особи (306 і 18 відповідно)¹⁹. Окремо на «окупованих східних територіях» у системі земельних і пропагандистських управлінь («Landespropagandaämter» і «Propagandaämter») перебувало близько 600 співробітників станом на початок 1944 р., при цьому в документі окремо зазначалося, що «апарат в Україні ще не був повністю сформований»²⁰. До вересня 1944 р. чисельність «польових структур» скоротилася до 120 осіб внаслідок як зменшення окупованої території так і мобілізаційних заходів «тотальної війни». Водночас кількість акторів, музикантів та інших митців, залучених до гастрольних груп і системи «культурного обслуговування», перевищувала 1 400 осіб²¹. Попри наявні в літературі оцінки, які доводять чисельність «Вінети» до майже 4 000 співробітників, такі дані зараз виглядають завищеними та не підтверджуються внутрішньою документацією відомства.

До роботи у «Вінеті» залучалися не лише професійні пропагандисти, а й представники інтелектуальних і творчих середовищ: історики, філософи, фольклористи, етнографи, лінгвісти, філологи, письменники, журналісти та митці. Значну частину співробітників становили вихідці з еміграційних кіл народів СРСР. Багато хто брав участь у національно-визвольних рухах 1917-1921 рр. (в Україні, країнах Балтії, Грузії, Азербайджані, Вірменії, Білорусі та на Північному Кавказі), зазнали репресій або були активними діячами політичної еміграції організацій. Чимало співробітників уже мали помітні здобутки у науці, літературі, журналістиці, мистецтві тощо. Матеріальне забезпечення співробітників було гарним, навіть у воєнних умовах: оклади (від 165 для кур'єра до 750 марок очільнику відділу²²), премії та гонорари, соціальні виплати дозволяли умовно високий рівень життя, винаймати нормальне житло в Берліні²³.

Проте це був лише один бік справи. У 1944 р. «Вінета» об'єднувала понад тисячу митців, редакторів, перекладачів, технічних працівників, акторів, музикантів і пропагандистів, значна частина яких походила зі східноєвропейського середовища. Така концентрація вихідців зі Сходу в одній установі створювала для німецького керівництва серйозні проблеми безпеки. Попри активне використання «східноєвропейських кадрів», їх і

¹⁸ Ibid. Bl. 48. У джерелі є уточнення: «наведені цифри охоплюють весь персонал, включно з допоміжними працівниками, водіями, технічним персоналом і робітниками, як німецького, так і німецького походження».

¹⁹ Ibid. Bl. 48.

²⁰ Ibid. Bl. 46.

²¹ Ibid. Bl. 41.

²² Ibid. Bl. 137-138, 278. Оклади були розраховані відповідно до нормативів Reichs-Rundfunk GmbH (Корпорації мовлення Райху). Утім, високі ставки і гонорари, інші пільги викликали постійне незадоволення контролюючих органів.

²³ Ibid. Bl. 197r /197v. Спецвідділ завжди забезпечувався достатньою кількістю шампанського, шнапсу, цигарок та інших продуктів, дефіцитних у тогочасному Берліні, що, між іншим, було джерелом корупції. Восени 1943 р. було запроваджено субсидії на обід для співробітників у сумі від 10 до 40 пфенігів (0,3 РМ) на день, залежно від жалування, як і багатьом іншим службовцям у Райху.

надалі розглядали як політично ненадійний елемент, потенційно вразливий до впливу антинацистських настроїв або советської агентури. Це виразно простежується, зокрема, у службовій записці²⁴ від 18 травня 1944 р. щодо групи Геллемана. Зазначалося, що у приміщеннях групи на Інваліденштрассе перебувало понад сто росіян, які, за оцінкою автора записки, «не створювали враження, що працюють»²⁵. Проблема полягала не стільки в організації праці, скільки у зовнішньому сприйнятті присутності великої кількості вихідців із «східних територій» у центрі Берліна. Наголошувалося, що поява цих «східних робітників» (Ostarbeiter) може викликати «невдоволення» (Anstoß erregen). Характерно, що вирішення проблеми автор записки вбачав у необхідності «навести порядок» і залучити частину росіян до «трудового використання» (Arbeitseinsatz). Тобто, інтеграція до структур нацистської пропаганди не забезпечувала східноєвропейським кадрам ані стабільного статусу, ані довіри з боку німецької адміністрації. Співробітники «Вінети», попри реальну чи декларовану лояльність до Райху та високий рівень інтеграції в німецьке суспільство, фактично розглядалися як певна категорія остарбайтерів: підлегле, соціально та расово маргіналізоване населення Райху.

Політичний і безпековий контроль. Німецьке керівництво розглядало співробітників «Вінети» як політично неблагонадійний елемент. Цим пояснюється створення у спецвідділі розгалуженої системи внутрішнього агентурного нагляду. До різних підрозділів установи було інтегровано агентів та інформаторів (V-Männer), які працювали в інтересах гестапо, СД та інших структур Головного управління імперської безпеки (RSHA). Найбільш ненадійним з точки зору безпеки, вважався відділ культурної пропаганди, тому там діяли одразу чотирнадцять агентів-інформаторів гестапо²⁶. Оперативний нагляд за діяльністю «Вінети» здійснював 5-й відділ гестапо (D5) через спеціально призначених офіцерів SS, рівня від гауптштурмфюрера до штурмбанфюрера, тобто, від капітана до полковника²⁷. Дехто працював відкрито, дехто легендовано. Так, у 1944 р. гауптштурмфюрер Абвера Фурман, за наявними документами, керував адміністративною частиною «Вінети».

Особливо пильний контроль здійснювався за підрозділами, пов'язаними з інформаційною діяльністю. Так, у відділі радіомовлення діяли шість агентів-інформаторів, які до цього щонайменше два роки працювали на аналогічних посадах у фронтових пропагандистських структурах. До їхніх основних завдань належали виявлення нелояльних співробітників, контроль внутрішніх контактів і моніторинг змісту пропагандистської продукції. Отримана інформація регулярно передавалася до Головного управління імперської безпеки (RSHA), з яким «Вінета» підтримувала постійну взаємодію. Нових співробітників перевіряли через RSHA, а доступ до секретних матеріалів надавався лише особам, офіційно визнаним благонадійними. Показово, що контроль поширювався навіть на керівництво спецвідділу: у кабінеті директора було встановлено спеціальний пристрій для прослуховування службових телефонних розмов²⁸.

²⁴ Складно точно встановити адресата і автора, вони не зазначені точно. Але, судячи з імен, що фігурують, автором є міністерський чиновник (державний радник) Майер, а адресатом гауптштурмфюрер Фурман.

²⁵ Ibid. Bl. 58.

²⁶ Ibid. Bl. 59. Es besteht enger täglicher Kontakt mit dem Reichssicherheitshauptamt (RSHA) IV D5 («підтримується щоденний контакт...»).

²⁷ Ibid. Bl. 59.

²⁸ Ibid. Bl. 59.

У червні 1944 р., в листі до статс-секретаря міністерства, Тауберт пропонує створити додаткову утаємничену службу безпеки всередині «Вінети», що мала б забезпечувати постійний нагляд і своєчасне реагування на «загрози» з боку співробітників²⁹. Майже одночасно Мейер (в оригіналі: «Oberregierungsrat Meyer»), урядовий радник, який відповідав за координацію окремих питань, пов'язаних із «Вінетою», у зверненні до Ф. Панцингера³⁰, порушує питання про створення всередині «Вінети» спеціального поліційно-контррозвідувального підрозділу³¹. Цей підрозділ мав би займатися наглядом (Überwachung), спостереженням (Beobachtung) і розшуком (Fahndung) серед «східних співробітників» «Вінети».

Безпосереднім приводом для посилення внутрішнього контролю стало кримінальне розслідування серії вбивств, під час якого у підозрюваних було виявлено посвідчення «Вінети»³². Власників втрачених документів заарештували, оскільки їхні пояснення щодо обставин втрати посвідчень гестапо визнало «непереконливими». У відповідних документах наголошувалося, що «епізодичної діяльності добровільних співробітників СД у «Вінета» недостатньо»³³. Відтак, було поставлено завдання отримати «повну картину» політичних настроїв, угруповань і можливих нелегальних організацій усередині установи. Незабаром у «Вінеті» було запроваджено додаткові заходи поліцейського нагляду та розширено мережу інформаторів у різних підрозділах³⁴.

Не можна виключати, що посилення безпекових заходів було пов'язане не лише з конкретним кримінальним інцидентом, а й із внутрішньою боротьбою за контроль над «Вінетою», яка загострилася влітку 1944 р. в умовах реорганізації системи східної пропаганди, із процесами перерозподілу повноважень і сфер впливу в системі державної безпеки Райху, які відбувалися навесні-влітку 1944 р.

Таким чином, функціонування «Вінети» відбувалося в умовах подвійного контролю: виконуючи завдання інформаційного впливу на окупованих територіях, спецвідділ одночасно залишався об'єктом постійного оперативного нагляду з боку органів державної безпеки Райху. Це було зумовлено як специфікою кадрового складу установи, так і прагненням нацистського керівництва забезпечити повний політичний контроль над пропагандистським апаратом.

Система контролю за діяльністю «Вінети» не обмежувалася органами СС і поліції. До нагляду за спецвідділом були залучені також структури Абверу. За погодженням зі Східним відділом до спецвідділу відряджався представник військової контррозвідки (Abwehrstelle III). У 1944 р. ці функції виконував Ервін фон Шульц; встановити його попередників поки що не вдалося. Архівні документи дозволяють встановити щонайменше п'ять пов'язаних з Шульцем агентів-інформаторів (V-Leute), інфільтрованих до сектору радіомовлення у Кенігсберзі та відділу культурного обслуговування.

²⁹ Ibid. Bl. 51-53.

³⁰ Фрідріх Панцингер, оберфюрер SS, командир поліції безпеки у райхскомісаріаті «Ост», начальник П'ятого управління RSHA.

³¹ Ibid. Bl. 50r/50v. «In die Vineta wird eine Dienststelle der Stapo eingeschaltet».

³² З огляду на ситуацію і обставини, є немала вірогідність, що «вбивцями» могли бути підпільники, а «жертвами» – нацистські злочинці.

³³ Ibid. Bl. 50r/50v. У документі: «auch die gelegentliche Tätigkeit von ehrenamtlichen SD-Angehörigen in der Vineta nicht genügt».

³⁴ Ibid. Bl. 49.

Реорганізація та, згодом, фактична ліквідація Абверу після усунення адмірала Вільгельма Канаріса у 1944 р. змінила статус подібних контактів. Якщо раніше взаємодія з військовою розвідкою була звичайною практикою, то влітку 1944 р., особливо після замаху на Гітлера, на тлі посилення впливу SS і RSHA, будь-які зв'язки із Абвером дедалі більше сприймалися як політично небезпечні та потенційно компрометуючі. У внутрішньому листуванні «Вінети» 1944 р. фон Шульц характеризувався як особа, пов'язана одночасно з Абвером, СД і Міністерством пропаганди. В умовах ліквідації Абверу та перерозподілу повноважень між військовою розвідкою і структурами державної безпеки така одночасна афіліація ставала дедалі небезпечнішою. Колишні абверівські кадри нерідко опинялися в зоні підвищеної уваги органів безпеки, а контакти з ними підлягали додатковій перевірці.

Напруженість у взаємовідносинах між колишніми структурами Абверу й органами SS особливо виразно проявилася під час конфлікту навколо таборів Дабендорф і Луккенвальде, центрів підготовки кадрів РОА. Згаданий вище фон Шульц надіслав до різних інстанцій доповіді про нібито критичну ситуацію у таборі, використовуючи доволі категоричні та різкі формулювання; йшлося ледь не про можливу ліквідацію табору й арешти персоналу (до 49 осіб). Контррозвідувальна перевірка не підтвердила висунутих Шульцем звинувачень, через що з'явилися підозри, що Шульц свідомо дискредитує табори Дабендорф³⁵ і Луккенвальде. Зазначалося також, що одні й ті самі донесення він паралельно надсилав одразу до кількох установ, обходячи внутрішні механізми субординації та координації. Шульцу навіть погрожували «виписати перепустку до концтабору», а його легітимність як співробітника Абверу піддавалася сумніву, проте, згодом була підтверджена³⁶. Ймовірно, цю історію слід розглядати в контексті прагнення керівництва «Вінети» та пов'язаних із SS структур дистанціюватися від абверівських мереж у момент, коли контакти з колишнім апаратом військової розвідки перетворювалися на політичний ризик³⁷.

Пропагандистські практики. Поряд із вирішенням кадрових і безпекових проблем керівництво «Вінети» постійно шукало способи підвищення ефективності пропагандистської діяльності. Одним із провідних напрямів цих пошуків стали спроби реформування системи візуальної пропаганди. Особливе місце у цих пошуках посідала діяльність так званого «Ательє Цербста» («Мистецької майстерні», або «Ательє Вінети»). Цей підрозділ виконував не лише функції художнього оформлення пропагандистської продукції, а й являв собою своєрідну експериментальну лабораторію для напрацювання форм і методів впливу на цільові аудиторії на окупованих територіях³⁸. Водночас ефективність роботи майстерні, результативність та економічна ефективність дедалі більше викликали невдоволення у керівництва Східного відділу та Міністерства пропаганди.

На цьому тлі у 1943 р. виникла ідея залучити професіоналів у сфері візуальної реклами. Вибір зупинили на німецькому бізнесмені-рекламісті та відомому фотографі Бернгарді Войшніку (нім. Woischnik), власникові відомої рекламної установи, що виконувала майже виключно замовлення «Вінети» й ДРА. Продукція фірми «Ательє Войшніка» незмінно супроводжувала усі виборчі кампанії нацистів, починаючи з 1933 р.,

³⁵ Роком раніше, влітку 1943 р., Шульц таки викрив у цьому таборі советське підпілля.

³⁶ Ibid. Bl. 54.

³⁷ Ibid. Bl. 54–57.

³⁸ Ibid. Bl. 275–276.

відтак, не дивно, що сам Войшнік характеризувався як єдиний кандидат, «чиї досягнення в галузі пропаганди на Сході є унікальними... і немає нікого, хто міг би замінити його в цьому відношенні»³⁹. Як підготовку до призначення на посаду, було проведено фінансовий аудит його підприємства, підготовлено договір; самого Войшніка відкликали з армії (формально він служив каноніром і перекладачем у Люфтваффе, фактично ж займався організацією пропаганди)⁴⁰. Однак, пропозицію передати йому майстерню на аутсорсинг, відкинув тодішній лаятер спецвідділу д-р Гумпф, наголосивши, що «економічні аспекти відіграють лише другорядну роль»⁴¹. Навесні 1944 р. розглядалася можливість призначити Войшніка виконавчим керівником «Вінети» замість Хумпфа, але вже влітку, через воєнну ситуацію, питання втратило актуальність і Войшник повернувся до Люфтваффе⁴². У підсумку, структура та принципи роботи DPA на якийсь час залишилися без істотних змін⁴³.

Попри посилення уваги до питань безпеки та внутрішнього контролю, головним завданням «Вінети» залишалася координація та практична реалізація східної пропаганди. До осені 1943 р. спецвідділ перетворився на координаційний центр, який об'єднував редакційну, перекладацьку, радіомовну, видавничу та культурно-пропагандистську діяльність і забезпечував їхню адаптацію до різних цільових аудиторій.

Дискусії щодо вдосконалення окремих напрямів роботи спецвідділу відображали масштаби завдань, які виконувала установа, а вони були значними. «Вінета» забезпечувала переклад матеріалів вісімнадцятьма мовами, готувала друковану продукцію, радіоматеріали та пресові повідомлення. Важливим напрямом діяльності залишалося «культурне обслуговування» оstarбайтерів і військовополонених, що поєднувало поширення пропагандистських матеріалів із залученням театральних і мистецьких колективів. Витрати на відрядження співробітників до таборів і на окуповані території були значними та постійно зростали⁴⁴.

Особливу роль у роботі «Вінети» відігравали співробітники ненімецького походження: перекладачі, редактори, диктори та пропагандисти з окупованих територій. Керівництво установи виходило з того, що ефективна пропаганда потребує доброго знання місцевих мовних особливостей, традицій і суспільних настроїв. Саме тому відносно невеликий німецький керівний апарат спирався на широкую мережу «східних» співробітників, координуючи їхню діяльність через власний штаб.

В основі діяльності «Вінети» лежав принцип диференційованого пропагандистського впливу⁴⁵. Доктор Тауберт виходив із того, що пропаганда на окупованих територіях повинна враховувати національні, мовні, релігійні та культурні особливості населення, а

³⁹ Ibid. Bl. 102, 125.

⁴⁰ Ibid. Bl. 117-125.

⁴¹ Ibid. Bl. 273, 275-276. У документі: «die eigentlichen wirtschaftlichen Gesichtspunkte aus diesem Grunde eine sekundäre Rolle spielten».

⁴² Ibid. Bl. 106, 123-125.

⁴³ Сам Бернгард Войшнік чудово почував себе й після війни, продовживши свою бізнесову й пропагандистську діяльність: «Холодна війна» забезпечила йому багато роботи за фахом. Див.: Kurner Klaus. Politische Broschuren im Kalten Krieg (1947-1963). URL: https://www.dhm.de/archiv/ausstellungen/kalter_krieg/brosch_03.htm

⁴⁴ Ibid. Bl. 156.

⁴⁵ Слід розуміти, це була ідея та практична концепція авторства д-ра Тауберта.

також наявні міжнаціональні й політичні суперечності. У практичній роботі це проявлялося у створенні окремих мовних редакцій і розробці спеціалізованих матеріалів для різних аудиторій. Поряд із переважаючою російськомовною продукцією, активно використовувалися українські, білоруські, тюркські й інші мовні матеріали. Показово, що у структурі «Вінети» існував окремий білоруський відділ, тоді як польського відділу створено не було. Такий підхід відповідав пріоритетам німецької інформаційної політики на окупованих східних територіях, де окремі народи розглядалися як більш або менш перспективні об'єкти пропагандистського впливу⁴⁶. Чільна увага приділялася також музичним записам різних жанрів. Музика й інші культурні елементи використовувалися як складова психологічного впливу, спрямованого на формування лояльності до окупаційного режиму⁴⁷.

Окремим напрямом діяльності була організація таємних радіостанцій, які маскувалися під антисталінську опозицію в ССРР, імітуючи внутрішнє советське мовлення. Наразі відомо щонайменше про дві такі станції, що вели мовлення з Берліну та поширювали тези про «зраду Сталіна», необхідність укладення миру з Німеччиною за зразком Брест-Литовського договору тощо⁴⁸. Незважаючи на обмежені можливості прослуховування на території ССРР, їхня діяльність привертала увагу советської сторони і стала предметом спеціальних контрпропагандистських заходів. З початку 1944 р., «Вінетою» було організовано щоденні багатомовні радіопередачі для тих східних добровольчих формувань, що на той час дислокувалися у Франції та на окупованих західних територіях⁴⁹. Для цього було створено та задіяно нові, спеціальні редакції дев'ятьма мовами.

Значна частина пропагандистської продукції «Вінети» призначалася для військовослужбовців Червоної армії, військовополонених і населення окупованих територій. Тематика видань охоплювала заклики до переходу на бік Вермахту, антисталінську й антибільшовицьку агітацію, пропаганду РОА, а також матеріали, покликані формувати позитивний образ Німеччини та окупаційної адміністрації. Сукупні накладі окремих серій вимірювалися десятками мільйонів примірників, що свідчило про надзвичайні масштаби діяльності установи⁵⁰.

Соціальний контроль і робота з остарбайтерами. Пропагандистська робота серед остарбайтерів належала до важливих напрямів діяльності «Вінети», метою якого було формування контрольованого інформаційного та соціального середовища. Німецьке керівництво розглядало мільйони робітників зі Сходу не лише як трудовий ресурс, але й як важливий канал ідеологічного впливу на населення окупованих територій. Неодноразово наголошувалося, що приватне листування остарбайтерів справляє значно більший вплив на громадську думку, ніж офіційна пропагандистська продукція⁵¹. Саме тому контроль над кореспонденцією, інформаційними потоками та повсякденним життям остарбайтерів поступово ставав складовою ширшої системи соціального контролю. У 1943 р. за ініціативою Е. Тауберта це питання обговорювалося на міжвідомчому рівні за участю

⁴⁶ BArch, R 55/1290. Bl. 80-82.

⁴⁷ Ibid. Bl. 80-82.

⁴⁸ Ibid. Bl. 131-134.

⁴⁹ BArch, R 55/1296. Bl. 346. У документі: «für die östlichen Freiwilligenverbände in Frankreich und den besetzten Westgebieten».

⁵⁰ BArch, R 55/1290. Bl. 17-22.

⁵¹ Ibid. Bl. 34.

представників Міністерства пропаганди, СД, Абверу, цензурних і трудових установ Райху. Основною метою було обмеження поширення відомостей, які могли негативно впливати на ставлення населення окупованих територій до німецької влади та підривати мобілізацію робочої сили до Райху⁵².

Водночас нацистська влада намагалася створювати альтернативний, позитивний образ життя остарбайтерів у Райху. У цьому контексті виникла так звана «Bildaktion» («Фотоакція» або «Акція із світлинами»), здійснення якої було доручено «Вінети» та Східному відділу. Робітників фотографували групами та поодиночі, після чого вони отримували спеціально відібрані світлини для надсилання додому. Такі фото проходили прискорену цензуру та мали демонструвати «здорових, задоволених і добре забезпечених» працівників⁵³. Цікаво, що на фото позначалося місто, де воно було зроблене, але не табір, розташований у цьому місті⁵⁴. За задумом організаторів, ця акція мала сприяти залученню нової робочої сили з окупованих територій. Архівні матеріали свідчать, що в окремих випадках подібний ефект справді досягався⁵⁵.

Важливим напрямом діяльності «Вінети» була організація культурно-пропагандистської роботи серед остарбайтерів, військовополонених і східних добровольчих формувань. Німецьке керівництво виходило з того, що контрольоване дозвілля сприяє підтриманню дисципліни, зниженню соціальної напруги та формуванню лояльності до окупаційного режиму. Тому культурне обслуговування розглядалося як складова ширшої системи соціального контролю. У структурі «Вінети» діяло спеціальне бюро, яке координувало діяльність естрадно-концертних колективів, забезпечувало їх організаційний супровід і фінансування. У документах регулярно фігурують витрати на музичні інструменти, театральний реквізит, спортивне обладнання, книжки та проведення культурних заходів. На початку 1944 р. масштаби цієї діяльності настільки зросли, що культурно-пропагандистський сектор фактично набув ознак самостійного напрямку роботи «Вінети», з власною інфраструктурою та значними фінансовими потребами.

Масштаби культурно-пропагандистської діяльності «Вінети» вимагали формування окремої системи організаційного та матеріального забезпечення. Зокрема, існуюча система розселення у берлінських готелях і транзитному таборі у Шаковії (поблизу Катовіце) визнавалася недостатньою, насамперед, через труднощі централізованого контролю та нагляду з боку СД⁵⁶. У зв'язку з цим керівництво «Вінети» ініціювало створення окремого житлового табору для 1 800 осіб, включно з членами родин артистів. Проект передбачав спорудження 20 бараків. Передбачалося також частково інтегрувати членів родин до системи надомної праці, що мало б зменшити витрати на їхнє утримання.

⁵² Ibid. Bl. 57-60.

⁵³ Ibid. Bl. 34.

⁵⁴ BArch, RMVP. M3 2046. Bildpostkarten-Action-Ostarbaiter. 1944. Signatur R 55/21443, Berlin, 1943. Bl. 5/10. Заувага: аркуші в справі не нумеровані. Подана у цій статті нумерація по справі 5/10 авторська й означає: 5 (п'ятий) документальний аркуш у справі (не враховуючи палітурки) та 10 (десятий) файл в офіційній електронній копії.

⁵⁵ Приклади таких фотографій є у досліджених архівних справах. Такі роду світлини відомі, їх можна знайти у багатьох домашніх архівах. На цих фото зафіксовані остарбайтери, як правило, у пристойному одязі, доброму вигляді, а на звороті короткий лист до рідних. Але найменший герменевтичний аналіз цих листів дуже суперечить офіційній німецькій пропаганді.

⁵⁶ BArch, R 55/1290. Bl. 154-155.

Діяльність «Вінети», взагалі, далеко виходила за межі суто культурної роботи серед остарбайтерів⁵⁷. Так, у протоколі наради Німецького трудового фронту від 5 січня 1944 р. театральні (естрадно-концертні) групи «Вінети» розглядалися як складова системи політичного та психологічного контролю над «східними робітниками». Показовою є пропозиція прикріплювати до кожної театральної групи спеціального пропагандиста, який мав інформувати остарбайтерів про нібито «позитивну» ситуацію на їхній батьківщині, зменшувати їхню тривогу за родини та підтримувати «віру в перемогу» Райху⁵⁸.

«Вінета» об'єктивно конкурувала з іншими пропагандистськими структурами Райху, насамперед із пропагандистськими підрозділами Міністерства у справах окупованих східних територій, військовою пропагандою Вермахту та його «ротами пропаганди» (Propagandakompanien) і пропагандистськими відділами (Propaganda-Abteilungen), із відповідними структурами SS і зовнішньополітичного відомства. Ця конкуренція стосувалася передусім контролю над інформаційними потоками, виробництвом і поширенням пропагандистських матеріалів, кадровими ресурсами та впливом на національні політичні середовища. Водночас «Вінета» поступово посіла у цій системі окреме та суттєве місце завдяки поєднанню видавничої, радіомовної, інформаційно-аналітичної й організаційної діяльності. Ебергард Тауберт прагнув закріпити за своїм відомством провідну роль у здійсненні східної пропаганди та критично оцінював ініціативи інших установ, вважаючи їх дублюванням уже виконаної роботи⁵⁹ та багато робив для цього.

Поразки Вермахта в 1943 р. та перехід війни у затяжну фазу істотно підвищили значення східної пропаганди як інструменту довготривалого політичного, інформаційного та соціально-психологічного контролю. За цих умов «Вінета» поступово перетворилася на один із ключових координаційних центрів східної пропаганди та провідну установу культурно-психологічної війни, координуючи друковану і радіопродукцію, культурні виступи, фінансові потоки та кадрову політику. Вона поєднувала пропаганду, розваги й соціальний контроль в єдину систему, покликану підтримувати лояльність східних робітників і створювати видимість «турботи» окупаційної влади. Ці колективи, підпорядковані «бюро Геллемана», своєю творчістю мали створювати ілюзію «нормального життя», пом'якшувати соціальне напруження та, водночас, транслювати необхідні пропагандистські меседжі⁶⁰. Таким чином, культурно-пропагандистська діяльність виконувала не стільки дозвіллеву, скільки дисциплінарну функцію, інтегруючись до системи соціального контролю.

Фінансовий вимір діяльності спецвідділу. Поразки Вермахту та перехід війни у затяжну фазу докорінно змінили фінансову модель функціонування східної пропаганди. До весни 1943 р. її фінансування здійснювалося поквартально, що відображало розрахунки нацистського керівництва на швидке завершення кампанії на Сході. Відповідно, сама

⁵⁷ Наприклад, обговорювалася ідея видання спеціальних «роман-журналів» для остарбайтерів та окремої серії «Мала бібліотека остарбайтера». Усі ці матеріали мали централізовано контролюватися та/або виготовлятися пропагандистськими структурами, зокрема, «Вінетою».

⁵⁸ Ibid., Bl. 152. У документі: «um die Sorge über das Schicksal ihrer Angehörigen zu nehmen und die allgemeine Siegeszuversicht zu stärken».

⁵⁹ Ibid. Bl. 79.

⁶⁰ Ibid. Bl. 91-92. Також див.: Яшин В. Під тиском безвиході: невидимі долі. Актори й митці у спецвідділі «Вінета». Консенсус. 2026. № 1. С. 128-146. DOI: <https://doi.org/10.31110/consensus/2026-01/128-146>

«Ostpropaganda» тривалий час планувалася радше як інструмент супроводу воєнного наступу й адміністративного переходу, а не довгострокова система управління населенням. Однак, стратегічні зміни у війні, що сталися 1943 р., змусили Е. Тауберта ініціювати перед своїм шефом Й. Гьоббельсом перехід до річного бюджетування, наголошуючи на необхідності планування «на далеку перспективу»⁶¹. Йшлося про створення стабільної інфраструктури пропагандистського контролю. Цим пояснювалося різке зростання витрат: фінансування мережі пропагандистських служб, забезпечення кадрів, організація власної транспортної системи для доставки матеріалів, робота з оstarбайтерами, «східними військами» та допоміжними формуваннями потребували багато коштів⁶². У цьому контексті запит Е. Тауберта на фінансування Східного відділу, якому підпорядковувався спецвідділ, в обсязі 35,27 млн. РМ відображав масштаб перетворення «східної пропаганди» на одну з провідних складових окупаційної політики Райху.

Найбільшим окремим отримувачем коштів була саме «Вінета», на фінансування якої виділялася пропорційно найбільша частка бюджету: близько 4,8 млн. РМ на рік⁶³ (квітень 1943 – березень 1944), поглинаючи, таким чином, 13,5% усіх пропагандистських витрат⁶⁴. Найбільші суми спрямовувалися на оплату персоналу та роботу з оstarбайтерами, адже кінцевим завданням спецвідділу було пропагандистське забезпечення інформаційного середовища окупованих територій і контроль настроїв населення окупованого Сходу.

Пропагандистська політика Райху передбачала використання не лише інформаційних, а й матеріальних стимулів, які розглядалися як важливий інструмент формування лояльності населення окупованих територій. До бюджету пропаганди було закладено кошти не тільки на, так би мовити, «класичну» пропаганду, але й один мільйон райхсмарок на соціально-побутовий вплив. Прямо підкреслювалося, що «настрої населення та готовність до переходу на бік противника серед партизанів досягаються не лише за допомогою листівок, але особливо через розповсюдження товарів широкого вжитку... регулярно закупаються та використовуються такі товари: махорка, сіль, цукор, спиртні напої, предмети повсякденного вжитку»⁶⁵. Окупаційна адміністрація намагалася купувати лояльність населення в умовах товарного голоду та воєнної руйни. Пропаганда, таким чином, отримувала конкретно-матеріальне вираження.

На початку 1944 р. фінансові потреби «Вінети» суттєво зросли. За документами спецвідділу, лише за напрямом концертно-естрадної роботи накопичилася заборгованість близько 1 млн. РМ, тоді як поточні витрати сягали 500 тис. РМ щомісяця. У березні 1944 р. керівництво «Вінети» звернулося із запитом на додаткові 600 тис. РМ, що свідчило про подальше збільшення загального бюджету установи⁶⁶. Тобто, бюджет «Вінети» за короткий час виріс із 4,8 до 7,2 млн. РМ⁶⁷.

⁶¹ Ibid. Bl. 82. У документі: «auf weite Sicht planen können».

⁶² Ibid. Bl. 82-84.

⁶³ Сьогодні ця сума приблизно дорівнює 170-175 млн. євро. У цьому контексті цікаво зазначити, що платня секретарки у спецвідділі «Вінета» становила 200-250 марок (1000-1250 євро), а зарплата керівника українського відділу Миколи Лівницького (того самого) – 750 марок, тобто близько 3750 євро як на сьогодні.

⁶⁴ Ibid. Bl. 94.

⁶⁵ Ibid. Bl. 89.

⁶⁶ Ibid. Bl. 149, 150-151.

⁶⁷ BArch, R 55/1296. Bl. 337r/337v.

Загалом фінансові потреби «Вінети» здебільшого покривалися у необхідному обсязі, хоча виділення коштів не завжди відбувалося без затримок. Можливість залучення кредитних ресурсів, завдяки статусу «Verein», забезпечувала «Вінеті» додаткову фінансову гнучкість і дозволяла підтримувати безперервність роботи навіть у випадках затримки державного фінансування⁶⁸.

Завершальний етап існування спецвідділу «Вінета». Останній етап функціонування «Вінети» розпочався наприкінці червня – в липні 1944 р., коли відбулися кілька подій, що визначили подальшу долю спецвідділу. Документи засвідчують швидке скорочення ресурсів, реорганізацію структури та поступове згортання окремих напрямів діяльності.

По-перше, остаточно зазнала невдачі спроба призначити Бернгарда Войшніка виконавчим директором установи. По-друге, Групу IV (так звані «Мистецькі групи», нім. «Künstlergruppen»), яка координувала діяльність мистецьких колективів, було виведено зі складу «Вінети» та передано до організації «Сила через радість» (нім. KdF): культурно-дозвілєвого підрозділу Німецького трудового фронту (DAF). По-третє, унаслідок реорганізації чисельність персоналу спецвідділу скоротилася з майже 2000 до 600 осіб⁶⁹.

Зазначені зміни безпосередньо позначилися на кадровій ситуації у керівництві установи. Виконавчий директор «Вінети» д-р Гумпф, попри триразове підвищення посадового окладу, подав заяву про звільнення та висловив бажання повернутися до військової служби. У своєму зверненні він наголошував: «для мене важливо, що зникли ті підстави, на основі яких мене, як офіцера запасу 1909 року народження, було звільнено від служби у Вермахті»⁷⁰.

Рішення про передачу мистецьких колективів до DAF було для д-ра Тауберта, вочевидь, вимушеним, тимчасовим і небажаним. У листі до статс-секретаря міністерства він зауважує, що українські мистецькі групи «становлять ядро німецько-українських приєднаних колективів». У нього ще жевріла якась незрозуміла надія на перемогу Райху, тому він хотів застерегти права на ці колективи, коли «ми знову завоюємо Україну», при тому особливо підкреслюючи що «ми повинні знову отримати колектив Київської опери»⁷¹, право на мистецьку перевірку... право залучати окремі групи для власних заходів, відряджати їх разом із політичними доповідачами чи товариствами»⁷².

Ймовірно, з ініціативи Тауберта, наприкінці липня 1944 р., мистецькі групи «Вінети» були формально виокремлені із спецвідділу й об'єднані в організацію «Europäischer Künstlerdiest» («Європейська служба митців» або «Європейське агентство митців»). Тодішній керівник Артистичного бюро «Вінети» Геллеман планував залучити до співпраці

⁶⁸ Ibid. Bl. 322, 337r/337v. Саме ця фінансова гнучкість дала можливість у листопаді-грудні 1943 р. виділити 200 тис. РМ на традиційні різдвяні премії співробітникам, що орієнтовно відповідало 200 РМ на одну особу.

⁶⁹ Ibid. Bl. 99.

⁷⁰ Ibid. Bl. 33, 34, 99. Вже із війська, за підписом «лейтенант», Гумпф ініціює переписку із новим лйтером відділу Г. Грайфе, намагається залишатися в курсі справ, турбується щодо персоналу, просить надсилати йому пресу, що її отримує «Вінета», вважає, що він багато чого не зробив та з іншого боку, просить Грайфе зберегти деякі «позитивні речі».

⁷¹ В акторському відділі «Вінети» числився балетний колектив Київської опери під керівництвом Тамари Вераско.

⁷² Ibid. Bl. 52.

італійців, французів, греків, бельгійців і, навіть, російських емігрантів⁷³. Утім, з огляду на військово-політичну ситуацію, відкриття Другого фронту та швидке просування союзників як на півночі, так і на півдні Європи, цілі Геллемана, вочевидь, лежали в іншій площині. Проте, справи Геллемана, як і «Europäischer Künstlerdienst», насправді йшли погано: так, актори, що гастролювали у Франції, втекли до партизан, а ті групи, що мали прибути зі сходу, з Відня, взагалі «зникли невідомо куди»⁷⁴.

Реакція на цю ситуацію була негайною. У листі до гауляйтера Берліна очільник берлінської поліції запропонував застосувати до мистецьких колективів «заходи тотальної війни». На його думку, 728 іноземних артистів і 153 працівники адміністративного й обслуговуючого персоналу утворювали у столиці політично неблагонадійне та потенційно небезпечне «скупчення інтелектуалів», яке «поводиться антидержавно»⁷⁵. Крім того, він наголошував, що в умовах, коли німецькі робітники в межах політики «тотальної війни» змушені відмовлятися від відвідування театрів і кабаре, «Вінета» фактично перетворилася на «джерело забезпечення», привілейоване місце працевлаштування, оскільки пропонувала своїм співробітникам порівняно високу заробітну платню⁷⁶.

Це дуже добре ілюструє еволюцію «Вінети»: від окремої східної пропагандистської структури і до поглинання масовими організаціями Райху наприкінці війни. Характерний такий момент: з літа 1944 р. кардинально погіршилися умови для артистів. Внаслідок бюрократичної інерції, артистів все ще вивозили до Райху з окупованих території, зараховували до «Митецьких груп», переданих до Німецького трудового фронту (DAF), але останній вже використовував їх на власний розсуд. На всьому позначалися заходи «тотальної війни»: артистів відправляли на фізичні роботи: розбирати завали, прибирати будівельне сміття, чистити вулиці тощо⁷⁷. Матеріальні та побутові умови їхнього існування різко погіршилися, що відображало загальну кризу окупаційного апарату Райху на завершальному етапі війни. Відчуття трагічної невизначеності швидко змінювалося на усвідомлення тотальної катастрофи.

Попри масштабне скорочення персоналу, функціональне навантаження «Вінети» залишалося значним. Спецвідділ продовжував координувати пропагандистську роботу на окупованих територіях, працювати з мільйонами остарбайтерів, евакуйованих осіб і військовослужбовців східних добровольчих військових формувань (можна було б написати «колабораціоністських», але це не завжди так). У 1944 р. до цих завдань додалися нові функції, пов'язані з власівським рухом і реорганізацією східної політики Райху⁷⁸.

Восени 1944 р., після втрати більшості окупованих східних територій, керівництво Райху було змушене переглянути засади східної політики. Трансформація концепції східної пропаганди знайшла відображення у листі Е. Тауберта до керівника кадрового відділу від

⁷³ Ibid. Bl. 37.

⁷⁴ Ibid. Bl. 37v.

⁷⁵ Ibid. Bl. 37r/37v.

⁷⁶ Ibid. Bl. 38. У документі: «Ich darf abschließend noch erwähnen, daß der 'Europäische Künstlerdienst' gleich der 'Vineta' für die Ausländer als gute 'Versorgungsquelle' bezeichnet wird, zumal die Bezahlung eine sehr gute ist»

⁷⁷ Krinko E.F., Zaharina E.A. «We had to Go to the Camps of Russian Workers and Give Performances»: Documents about the life of Ostarbeiters in Germany. *Russkii Arkhiv*. 2019. № 7 (1). P. 84.

⁷⁸ BArch, R 55/1296. Bl. 48.

16 жовтня 1944 р.⁷⁹ Національні комітети «східних народів», які раніше розглядалися переважно як об'єкт пропагандистського впливу, відтепер розглядалися як майбутні політичні представництва та мали отримати власні пропагандистські структури. За цих умов передбачалося розширення «Вінети» та її інтеграція з апаратами відповідних національних комітетів. Водночас, Тауберт наголошував на гострій потребі у нових співробітниках: німцях, які володіли відповідними мовами, були політично надійними та мали достатній інтелектуальний рівень.

Д-р Тауберт фактично визнавав, що наявний кадровий склад не відповідає новим вимогам, причому проблема стосувалася навіть керівників груп. Він прямо звертав увагу на професійну непридатність частини співробітників до роботи в нових умовах, зауважуючи, що оцінку складних політичних текстів, «які, наприклад, написав високопосадовий російський генерал» не можна доручати «німцям третього сорту»⁸⁰. Це формулювання є надзвичайно показовим. В умовах, коли пропагандистська робота дедалі тісніше пов'язувалася з діяльністю емігрантських політичних кіл і національних комітетів, попередній рівень підготовки персоналу, у тому числі, а то й передусім німецького, вже вважався недостатнім. За задумом Тауберта, представники національних комітетів мали інтегруватися до структури «Вінети», очолювати окремі мовні та пропагандистські напрями, керувати газетами та відповідати за радіомовлення⁸¹.

Спроба врятувати східну політику, чи то її залишки, змушувала нацистський режим ширше залучати представників народів СРСР, надаючи їм більше організаційної автономії та можливостей для політичного позиціонування. Водночас це породжувало внутрішню суперечність: чим більшою ставала залежність від національних комітетів та емігрантських політичних кіл, тим складніше було забезпечувати повний контроль над ними. Саме у цьому полягала одна з ключових суперечностей пізньої «Вінети».

Після санкціонування Берліном діяльності Комітету визволення народів Росії (так звана «Wlassow-Aktion») відбувся помітний перегляд засад східної політики. Якщо раніше «східні народи» розглядалися переважно як об'єкт німецької політики, то тепер, за словами Тауберта, вони ставали її «співвизначальним фактором». Це означало певний відхід від попередньої колоніальної моделі та пошук політичних союзників серед антибільшовицьких сил після втрати значної частини окупованих територій. Національним комітетам передбачалося надати власні органи та пропагандистські структури, що фактично означало часткову «націоналізацію» східної пропаганди і передачу окремих її напрямів під політичне представництво відповідних національних комітетів.

Утім, Тауберт зовсім не розглядав Wlassow-Aktion як просте підпорядкування всієї східної пропаганди російському центру. У доповідній записці про розширення штату «Вінети», підготовленій восени 1944 р., він прямо пов'язував необхідність кадрового збільшення відділу та залученням генерала А. Власова до системи східної пропаганди. Пропонувалося також створити шість окремих національних пропагандистських штабів: латиський, естонський, литовський, український, білоруський і казахський. Цікавим є пояснення самого Тауберта: ці структури мали стати «противагою великоросійській

⁷⁹ Ibid. Bl. 36r/36v.

⁸⁰ Ibid. Bl. 36.

⁸¹ Ibid. Bl. 36v.

політиці генерала Власова» («als Gegengewicht gegen die grossrussische Politik des Generals Wlassoff»), а їх створення визнавалося політично необхідним⁸². Отже, керівництво «Вінети» сприймало власівський Комітет як один із компонентів ширшої системи національних антибільшовицьких та атикомуністичних рухів.

Паралельно з розбудовою власівських структур Тауберт намагався інституціоналізувати окремі неросійські напрямки східної політики, серед яких важливе місце відводилося українському. У цьому контексті слід розглядати й зацікавлення Тауберта українським підпіллям та УПА, які розглядалися як окремий чинник, потенційно корисний для реалізації нової східної політики та здатний зупинити катастрофічне поширення комунізму в Європі⁸³.

Разом із розширенням участі національних антибільшовицьких сил виникала інша проблема: збереження німецького контролю над ними. Для нацистського керівництва така система була потенційно небезпечною. Якщо дати східним емігрантам, колаборантам чи національним комітетам занадто велику автономію, вони могли почати проводити власну політичну лінію, яка не завжди збігатиметься з німецькими інтересами. Тобто модель виглядала так: східні народи отримують ширшу участь; національні комітети стають публічним обличчям; але контроль, координація і цензура залишаються в руках німців. Фактично йшлося про спробу трансформувати «Вінету» з установи, що здійснювала пропаганду для окупованого Сходу, у центр координації антибільшовицьких та антикомуністичних національних рухів, не відмовляючись при цьому від керівної ролі німецького апарату та не допустити втрати німецького контролю над ними.

У зв'язку з цим Е. Тауберт висував нові кадрові вимоги до оновленої «Вінети». Він уживає незвичне для відомства пропаганди формулювання про потребу в «politisch unbelasteten Deutschen», буквально: «політично необтяжених німцях»⁸⁴. Йшлося не про політичну нейтральність у сучасному розумінні, а радше про співробітників, не обмежених вузькопартійним догматизмом, здатних працювати з емігрантськими та національними середовищами народів ССРСР. Фактично Тауберт визнавав, що попередня модель східної пропаганди більше не відповідала новим умовам. Після «акції Власова» та створення національних комітетів виникла потреба не лише в пропагандистах, а й у фахівцях, здатних координувати діяльність різних антисовєтських та антикомуністичних сил, вести переговори та підтримувати видимість політичного партнерства. Новий тип співробітника мав поєднувати мовну підготовку, політичну гнучкість і знання середовища, з яким належало працювати.

Водночас організаційні зміни супроводжувалися подальшою концентрацією управління в руках Тауберта. Саме з цього часу він починає підписуватися як «ляйтер Вінети», тоді як посаду генерального секретаря обійняв Герман Грайфе, російський німець, приват-доцент Берлінського університету та фахівець із російської проблематики.

Проте, безпекова та політична недовіра д-ра Тауберта до персоналу лише

⁸² Ibid. Bl. 14-15.

⁸³ Обзор деятельности отдела работ... С. 120-121; також: Яшин В. Українські націоналісти у спецвідділі «Вінета». Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. 2023. № 2 (49). С. 28-38. DOI: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.2\(49\).2023.290303](https://doi.org/10.24144/2523-4498.2(49).2023.290303)

⁸⁴ Ibid. Bl. 36v.

посиливалася. Він прагнув ще більшого контролю за співробітниками. Буквально в останні дні 1944 р. (30 грудня) заступником Ґрайфе стає Отто (в інших документах – Гельмут) Вальдшок⁸⁵. Формально він значився колишнім головою Рекламної ради німецької економіки, насправді ж це легендарним (або «під дахом») офіцером контррозвідки, як в Рекламній раді, так і згодом у «Вінеті»⁸⁶.

Утім, для «Вінети» це була запізнiла трансформація, здійснювана в умовах військової та політичної катастрофи Німеччини. Швидке погіршення військового становища Райху безпосередньо супроводжувалося стрімким наростанням нервово-безпекової та нервово-політичної (дозволимо собі тут такі неологізми) напруги навколо спецвідділу. Зміна керівництва відіграла у цьому не останню роль: персонал дедалі більше виглядав ненадійним, поліцейський контроль досяг «вищого політичного рівня», а Тауберт змушений був постійно відбиватися від доносів. В одному з листів, пізньої осені 1944 р., він наголошував на необхідності тотального нагляду з боку державної поліції (Stapo), суворої цензури інформаційних матеріалів і необхідності залучення кваліфікованих німців для убезпечення від провалів⁸⁷. Атмосфера недовіри навколо спецвідділу наприкінці 1944 р. досягла такого рівня, що почала обговорюватися можливість перенесення спецвідділу за межі Берліна та його перейменування з метою позбутися накопиченого «тягаря минулого»⁸⁸. Утім, від останньої ідеї зрештою відмовилися, адже назва «Вінета» вже настільки закріпилася в адміністративній практиці та пропагандистській діяльності, що замінити її можна було лише «потужною новою назвою», яку на той момент так і не вдалося знайти⁸⁹.

На початку 1945 р. «Вінета» намагається переїхати у нові будівлі, до того суттєво потрошені бомбардуваннями. Попри все, у цих будівлях відбувається ремонт, обладнується 160 кімнат для житла, їдальня, робочі кабінети, проводиться електрика, телефон, завозяться меблі тощо; набирається новий персонал для організації роботи з КОНР і Власовим. «Вінета» виділяє для цього 177 співробітників; організовується видача продуктових карток, нарахування жалування, медичне обслуговування⁹⁰. Утім, переїзду не сталося: 3 лютого під час бомбардування усе знов було зруйновано; вільні кімнати зайняли біженці; їдальня згоріла, існуючий гуртожиток згорів, але ж ось: «зусилля з пошуку житла продовжуються»⁹¹.

У хаосі останніх тижнів існування Третього Райху діяльність «Вінети» природним чином згорталася. Її документи були частково знищені, частково потрапили до рук союзників, а частково залишилися на місці. Спецвідділ не мав чітко визначеної процедури

⁸⁵ Вальдшок був абвер-представником (Abwehrbeauftragter) у «Рекламній раді німецької економіки», а згодом його пропонували на аналогічну функцію у «Вінеті». Це була посада з функціями безпекового контролю, але не статус кадрового офіцера військової контррозвідки. Утім, логічно його називати й офіцером з контррозвідки.

⁸⁶ Ibid. Bl. 22-24, 33.

⁸⁷ Ibid. Bl. 26-30.

⁸⁸ Ibid. Bl. 17, 19. У документі: «Um diese Dienststelle auch optisch von den sie belastenden Hypotheken der Vergangenheit zu befreien, soll sie einen andern Namen erhalten».

⁸⁹ Ibid. Bl. 13.

⁹⁰ Усе відбувалося так, наче надворі ще 1941 рік, а не 1945; наче союзники не в Східній Пруссії, не захопили 17 січня Варшаву, не ведуться бої у Будапешті, нема боїв в Арденах, наче не втрачені Балкани, наче не втрачені румунські нафтові поля, наче на Берлін не летять тисячі тон бомб щодня; наче фюрер не дозидхає у бункері. На цьому тлі вся ця метушня навколо «Вінети» видається, як мінімум, дивною.

⁹¹ BArch, R 55/1290. Bl. 3.

ліквідації її, вірогідно, припинив існування разом із крахом нацистської державної системи. Принаймні, на час написання цієї статті авторів не вдалося виявити документів «Вінети», датованих пізніше початку березня 1945 р. ані у доступних фондах Бундесархіву, ані серед матеріалів Національного архівного фонду України. Це дає підстави припускати, що вже в березні 1945 р. діяльність спецвідділу була або фактично паралізована, або настільки дезорганізована, що перестала залишати систематичний документальний слід.

Подальші долі співробітників «Вінети» склалися по-різному. Частина співробітників продовжила діяльність у сфері культури, журналістики та видавничій справі, інші емігрували або перейшли до зовсім інших професій. В окремих випадках персональний досвід інформаційної та пропагандистської роботи знаходив застосування вже у нових політичних умовах післявоєнної Європи (наприклад, д-р Тауберт). З огляду на обсяг проблематики та триваючий характер досліджень, реконструкція післявоєнних траєкторій працівників «Вінети» виходить за межі цієї статті й потребує окремого комплексного дослідження.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу реконструювати інституційну історію та еволюцію спецвідділу «Вінета»: від невеликого перекладацького підрозділу до одного з ключових центрів інформаційно-пропагандистського забезпечення східної політики Третього Райху. Розгляд «Вінети» крізь призму інституційної історії дозволив простежити зміни її структури і функцій, механізми взаємодії з органами державної влади, кадрові та фінансові практики, а також адаптацію установи до змін політичного та воєнного контексту.

Виокремлено три основні етапи інституційної еволюції спецвідділу. Перший (червень 1941 – літо 1942 рр.) охоплював формування організації як спеціалізованого підрозділу східної пропаганди та пошук її організаційно-правової моделі. Другий (літо 1942 – літо 1944 рр.) характеризувався перетворенням «Вінети» на багатofункціональний центр інформаційно-пропагандистського забезпечення східної політики Райху, розширенням її структури, кадрового складу та функцій. Третій (літо 1944 – 1945 рр.) позначився дезінтеграцією установи, скороченням апарату, передачею окремих функцій іншим організаціям та адаптацією до умов «тотальної війни», водночас супроводжуючись набуттям політичного функціоналу.

Показано, що юридичне оформлення «Вінети» як приватного товариства (Verein) не відображало її реального статусу. Спецвідділ із самого початку був структурним елементом Міністерства народної освіти і пропаганди Райху та функціонував під контролем Східного відділу. Така організаційно-правова конструкція забезпечувала гнучкість у кадрових, фінансових та адміністративних питаннях, водночас приховуючи її належність до державного пропагандистського апарату.

Встановлено, що структура спецвідділу змінювалася відповідно до трансформації завдань східної політики Райху. «Вінета» поєднувала видавничу, перекладацьку, радіомовну, культурно-пропагандистську, аналітичну та частково розвідувальну діяльність. Розширення роботи супроводжувалося збільшенням кадрового складу та широким залученням співробітників ненімецького походження, зокрема, представників політичної еміграції.

«Вінета» належала до найбільш фінансово забезпечених структур системи східної пропаганди. Значні бюджетні асигнування дозволяли утримувати великий апарат, забезпечувати багатомовне виробництво друкованої та радіопродукції й організовувати культурно-пропагандистську діяльність серед остарбайтерів, військовополонених і населення окупованих територій.

Еволюція спецвідділу визначалася змінами воєнно-політичної ситуації. Провал «бліцкригу» та затягування війни зумовили перегляд змісту і форм східної пропаганди. Після 1943 р. «Вінета» дедалі більше перетворювалася на інструмент політичного, інформаційного та соціально-психологічного контролю над населенням окупованих територій, оstarбайтерами, військовополоненими й антисоветськими середовищами, набуваючи функцій координаційного центру східної пропаганди Міністерства народної освіти і пропаганди Райху.

Особливістю функціонування «Вінети» було поєднання пропагандистської діяльності з внутрішнім контролем. Агентурне проникнення до її підрозділів і взаємодія з RSHA, гестапо, Абвером та іншими службами безпеки засвідчують, що багатонаціональний кадровий склад установи розглядався нацистським керівництвом як потенційне джерело політичної небезпеки.

У 1944-1945 рр. спецвідділ зазнав реорганізації, скорочення персоналу та втрати окремих функцій, водночас продовжуючи пропагандистське й інформаційне забезпечення політики Райху. Він дедалі активніше залучався до роботи з антибільшовицькими й антикомуністичними структурами, насамперед, власівським Комітетом визволення народів Росії та пов'язаними з ним формуваннями РВА/РОА, зберігаючи кадрові, фінансові, інформаційні й організаційні можливості.

Таким чином, інституційна історія «Вінети» відображає еволюцію системи східної пропаганди Третього Райху від періоду військових успіхів і розрахунків на швидку перемогу до адаптації пропагандистського апарату до умов затяжної війни та неминучої поразки. Зміни її статусу, структури, кадрового складу, фінансового забезпечення, функцій і міжвідомчої взаємодії дають змогу розглядати «Вінету» як показовий приклад функціонування інституцій нацистської держави в умовах війни та важливе джерело для розуміння механізмів окупаційної політики й інформаційного впливу.

Заява про відсутність конфлікту інтересів. Автор заявляє, що не має жодного реального чи потенційного конфлікту інтересів (фінансового, професійного, особистого або інституційного), який міг би вплинути на результати дослідження, їх інтерпретацію та подання матеріалу в цій публікації.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Джерела

- Обзор деятельности отдела работ д-ра Тауберта (Антибольшевизм) Рейхсминистериума пропаганды до 31.12.1944 г. *Двинов Б. Власовское движение в свете документов. (С приложением секретных документов)*. Нью Йорк, 1950.
- Bundesarchiv (BArch), Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda (RMVP). Einzelne Aktionen der Ostpropaganda, Planung und Organisatorisches. Bd. 7: 1943. Signatur R 55/1290, Berlin, 1943.
- BArch, RMVP. Vineta Propagandadiest Ostraum e. V. 1942–1945. Signatur R 55/1296, Berlin, 1943. 350 Bl.
- BArch, RMVP. M3 2046. Bildpostkarten-Action-Ostarbaiter. 1944. Signatur R 55/21443, Berlin, 1943.

Література

- Долгорученко К.О. Організація та діяльність спеціального апарату пропаганди гітлерівської Німеччини на території Рейхскомісаріату «Україна» (на матеріалах спецвідділу «Вінета»): історико-правове дослідження: дис... канд. юр. наук. Дніпро, 2021. 250 с.
- Салата О. Формування німецького інформаційного простору в Рейхскомісаріаті України та в зоні військової адміністрації (червень 1941 – 1944 рр.). Донецьк: Норд-Прес, 2010. 361 с.

- Яшан О.** Основні завдання нацист. пропаганди щодо деморалізації українського цивільного населення. *Часопис української історії*. 2011. Вип. 19. С. 41–44.
- Яшин В.** Українські націоналісти у спецвідділі «Вінета». *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. 2023. № 2 (49). С. 28–38. DOI: [https://doi.org/10.24144/2523-4498.2\(49\).2023.290303](https://doi.org/10.24144/2523-4498.2(49).2023.290303)
- Яшин В.** Під тиском безвиході: невидимі долі. Актори й митці у спецвідділі «Вінета». *Консенсус*. 2026. № 1. С. 128–146. DOI: <https://doi.org/10.31110/consensus/2026-01/128-146>
- Baird Yay W.** L'appareil Antisoviétique Du Ministère Allemand de La Propagande. *Revue d'histoire de La Deuxième Guerre Mondiale*. 1974. Vol. 24, no. 96. P. 19–36. URL: <http://www.jstor.org/stable/25728634>
- Baird Yay W.** L'expert en bolchevisme du dr. Goebbels. *Revue d'histoire de La Deuxième Guerre Mondiale*. 1974. Vol. 24 (96). P. 13–18. URL: <http://www.jstor.org/stable/25728633>
- Krause Werner H.** Vineta: die geheimste Dienststelle des Dritten Reiches. Naunhof: Adoria, 2017. 317 s.
- Krinko E.F., Zaharina E.A.** “We had to Go to the Camps of Russian Workers and Give Performances...”: Documents about the life of Ostarbeiters in Germany. *Russkii Arkhiv*. 2019. Vol. 7(1). P. 80–91.
- Kurner Klaus.** Politische Broschüren im Kalten Krieg (1947–1963). URL: https://www.dhm.de/archiv/ausstellungen/kalter_krieg/brosch_03.htm

Перше надходження – 09.08.2026

Прийнято до друку – 27.08.2026

Оприлюднено на сайті – 31.08.2026